

УДК 338.48-6:502/504:130.2

ХАЛІМОВСЬКА І. В.,
аспірантка кафедри філософії,
Житомирський державний університет
імені Івана Франка
(Житомир, Україна) E-mail: halimovska607@mail.ru

ЕКОЛОГІЧНИЙ ТУРИЗМ ЯК ЧИННИК РОЗВИТКУ СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА

У статті досліджено екотуризм як одну з форм взаємодії суспільства і природи та як один з чинників її гармонізації. Акцентовано увагу не лише на праксеологічному, а й на аксіологічному аспекті екологічного туризму, який в контексті глобальних екологічних проблем є особливо актуальним. З'ясовано, що зазначений вид туризму сприяє як економічному, так і культурному та моральному розвитку суспільства, зміні ціннісних орієнтирів сучасної людини. Розкрито потенціал екотуризму для подальшої комунікації у системі «людина – природа» на основі моральних цінностей, насамперед відповідальності, поваги, турботи, толерантності. Визначено особливості подальшого розвитку екологічного туризму в умовах екологічної кризи.

Ключові слова: туризм, екологічний туризм, природа, людина, суспільство, екологічна криза, цінності.

Актуальність та постановка проблеми. Початок ХХІ століття став періодом загострення глобальних проблем людства та соціальної напруженості, що зумовлено його тотальним споживацьким ставленням до навколишнього середовища, втратою ціннісних орієнтирів і світоглядних установок. На особливу увагу в цьому контексті заслуговує сучасна екологічна криза, яка вимагає від людства не лише мінімізації негативного впливу на довкілля шляхом раціонального природокористування, а й зміни системи цінностей, вироблення нових форм взаємодії суспільства і природи.

Одним із пріоритетних напрямків гармонізації взаємовідношень у системі «людина – природа» в контексті сучасних кризових явищ є екологічний туризм, який швидкими темпами набуває поширення, причинами цього є деструктивний вплив людства на навколишнє середовище та усвідомлення необхідності його мінімізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Філософія туризму відносно нова галузь, але викликає зацікавлення багатьох науковців. Так, світоглядну складову туризму розглядає у своїх працях В. Пазенок, який акцентує увагу на його аксіологічному аспекті. Дослідженню сутності екотуризму присвячено наукові розвідки О. Короля, В. Руденка, В. Смоля, Г. Сорокіної, В. Федорченка, В. Цибуха, В. Явкіна. Вплив екологічного туризму на розвиток суспільства відображено у працях О. Кручек, Н. Шумлянської.

Метою статті є дослідження сутності екологічного туризму як форми взаємодії суспільства з природою та як чинника його розвитку.

Виклад основного матеріалу. ХХІ століття має стати часом

«гуманітарного повороту», переходом від деструктивного типу цивілізації з її хижацьким ставленням до природи, жорстким економічним та політичним суперництвом до її людиноорієнтованої моделі. У зв'язку з цим виникає питання, що може забезпечити такий поворот? Поставити таке питання значно легше, ніж переконливо відповісти на нього. Однак, безсумнівно, що одним із чинників формування «цивілізації людини» є запровадження в суспільне життя «етики спілкування й співжиття» [3, с. 17]. При чому це стосується не лише взаємодії індивідів один з одним, а й з навколишнім середовищем. Важливою сферою реалізації зазначених завдань є екологічний туризм, який в сучасних умовах є однією з найдемократичніших форм комунікації суспільства з природою.

Розширення туристичної діяльності і насиченість технологічними винаходами не позбавляє туризм його антропологічного змісту. Філософія туризму – це, насамперед, філософське розуміння людини, яка перебуває в тих чи інших туристичних подіях. Філософський погляд на туризм зумовлює необхідність перегляду традиційного розуміння туризму як суто «індустрії подорожей та відпочинку», надання йому ширшого «людського виміру». А це, насамперед, передбачає акцентування уваги на світоглядному, культурному, гуманістичному, пізнавальному, етичному, естетичному, комунікативному значенні туризму як специфічного соціального інституту і феномену загальнолюдської культури [3, с. 12]. Тому не слід сприймати туризм лише як подорож для задоволення людських інтересів і потреб або спосіб отримання прибутку, а й як форму взаємодії людини і навколишнього середовища. Водночас варто враховувати не лише праксеологічний, а й аксіологічний аспект цієї комунікації, оскільки туризм є ефективним засобом реалізації людських цінностей, насамперед таких, як свобода, гідність, дружелюбність, щирість, толерантність та інші.

Аксіологічний аспект туристичної діяльності є одним із вагомих визначників філософії туризму. Результатом навіть короткотермінових поїздок є поглиблення уявлень про цінності та ціннісний світ Іншого. Залежно від наслідків міжлюдських комунікацій відбувається певна корекція ціннісних орієнтацій індивіда, перегляд власних уявлень про переваги чи недоліки «відмінного від твого» способу життя. Високого філософсько-гуманістичного значення внаслідок ціннісного опанування світом набуває формування комунікативної культури особистості, культури спілкування, взаємоповаги, взаємодії [3, с. 16–17]. Відтак, туризм є важливою формою взаємодії людей один з одним, а також і з довкіллям, засобом їх взаємозбагачення.

Важливою складовою філософії туризму є його моральний компонент. Етика туризму – одна із форм професійної (прикладної) моралі для тих, хто фахово переймається цим видом суспільної діяльності. Про певні моральні норми і межі, в яких має розгортатися туристична діяльність, люди почали замислюватися задовго до появи самого феномена «туризму». В поведінці як звичайного туриста, так і фахівця туристичної галузі морально-психологічні якості посідають чільне місце. Однак сучасний погляд на туризм полягає в тому, що туристичний бізнес, як форма суспільної діяльності, також повинен

бути людино-центричним і соціально-відповідальним [3, с. 19–20]. Враховуючи вищезазначене, варто зауважити, що саме туризм як найдемократичніша форма людських взаємин має значний потенціал для ресоціалізації сучасного суспільства, яке гостро потерпає від набутого соціального імунодефіциту – браку щирості та теплоти людського спілкування [3, с. 17]. Саме така форма комунікації може бути відобразити не лише на міжлюдське спілкування, а й бути екстрапольованою на взаємодію з природою.

Сьогодні все більше вчених по-новому осмислюють світову екологічну ситуацію. Людство дедалі частіше кваліфікується як «суспільство ризику», досягнення науково-технічного прогресу вже не виглядають незаперечно позитивними, актуалізуються проблеми екологічної етики, гуманізації та гуманітаризації сучасного природознавства [1, с. 145]. Зважаючи на це, важливою складовою філософії туризму є її екологічна складова.

Людина є органічною частиною цілісної екосистеми. Тяжіння міського жителя до «незіпсованої природи» в сучасному світі є цілком зрозумілим. Проте постійно зростаючий тиск туристичних потоків на природне довкілля набуває загрозливого характеру. Згідно з прогнозами, масштаби міжнародного туризму в найближчі двадцять років збільшаться утричі. Відповідно зросте як екологічне навантаження, так й екологічна небезпека. Адже природа не «залишається байдужою» щодо людей, які її псують, немінуча «відповідь» з її боку – отруєна вода в річках та озерах, перевантажені шкідливими речовинами гриби та ягоди, несвіже повітря та ін. Суспільство має, нарешті, зрозуміти свою відповідальність за збереження природи. Адже, це – не просто «довкілля», «оточуюче середовище», а органічна частка самої людини [3, с. 20]. Якою б могутньою вона не стала у сучасному світі, однак була і залишається частиною природи, без якої не може існувати.

Таким чином, проблема забруднення та знищення навколишнього середовища є надзвичайно актуальною, зокрема й в контексті туристичної діяльності, яка є однією з найпопулярніших та наймасовіших форм взаємодії людини і природи. Постає необхідність формування нової філософії туризму, де було б враховано особливості цієї комунікації.

Серед багатьох видів туристичної діяльності особливе місце в цьому процесі належить екологічному туризму – явищу, сьогодні ще недостатньо сформованому й розвиненому у вітчизняній туристичній практиці, але такому, яке, безперечно, є позитивним і перспективним у забезпеченні сталого розвитку туризму. Поява екологічного туризму пов'язана з виникненням нових групових і суспільних потреб у пізнанні природи, необхідністю ощадливого ставлення до природних і культурних надбань, забезпеченням власного внеску в їх збереження. Сьогодні відбувається зміна пріоритетів у спрямованості запитів туристів, особливо в індустріально розвинених країнах. Все більше людей намагаються відпочивати як подалі від міст, в куточках з відносно непорушною природою.

На противагу традиційному, скажімо пляжному, відпочинку зростає попит на тури з активно-пізнавальною спрямованістю. Ці потреби зумовлені погіршенням екологічної ситуації в світі, катастрофічним зменшенням

екологічно чистих зон для життя і відпочинку, приверненням уваги широких кіл світової громадськості до екологічних проблем з боку численних екологічних служб та міжнародних громадських організацій. Серед передумов розвитку екологічного туризму, принаймні привернення до нього уваги, стало посилення негативних аспектів впливу масового туризму на навколишнє середовище та історико-культурні туристичні ресурси [1, с. 147]. Тому актуальність та важливість екологічного туризму за таких умов є надзвичайно високими, адже його роль у гармонізації взаємодії суспільства з природою є беззаперечною.

Осмислення сучасних тенденцій в туристичній діяльності, в тому числі визначення сутності екологічного туризму було зроблено Міжнародною організацією екотуризму (TIES). В матеріалах цієї організації зазначалось, що екотуризм – це відповідальні подорожі до природних зон регіонів, збереження навколишнього середовища і підтримка добробуту місцевого населення.

Якщо розглядати поняття «екологічний туризм», то на сьогодні існує значна кількість його визначень. У зв'язку з розбіжностями у трактуванні поняття екотуризму COT та інші міжнародні організації прийняли рішення використовувати концепцію екологічного туризму, що має на увазі такі форми туризму, у яких головною мотивацією туристів є спостереження та спілкування з природою, що сприяє збереженню довкілля й культурної спадщини з мінімальним впливом на них.

Від традиційного туризму екотуризм відрізняється такими ознаками:

- переважання природних об'єктів туризму;
- менша ресурсо- та енергоємність;
- безпосередня участь у соціально-економічному розвитку території;
- екологічна просвіта туристів [5, с. 19–20].

Варто зазначити, що поняття «екотуризм» має широке тлумачення. Туризм екологічний (екотуризм):

1. Організація подорожей з обмеженою кількістю учасників у природні зони з можливим відвідуванням місць, що представляють культурну цінність та з метою реалізації різних проектів охорони й раціонального використання природних ресурсів.

2. Відповідальна подорож у природні зони та області з метою збереження навколишнього середовища і підтримання добробуту місцевих жителів (визначення Міжнародної організації екотуризму) [4, с. 318].

Основні компоненти екотуризму:

- «пізнання природи», тобто подорожі передбачають наявність елементів вивчення природи, отримання туристами нових знань та навичок;
- «збереження екосистеми» передбачає відповідну поведінку групи на маршруті та участь туристів, туроператорів у програмах й заходах щодо захисту навколишнього середовища;
- «поважання інтересів місцевих жителів» – дотримання місцевих законів та звичаїв, а також внесок туризму в соціально-економічний розвиток туристичних центрів.

В сучасних умовах під екотуризмом розуміють вид активного відпочинку у межах неторканих природоохоронних територій, де поряд із науково-пізнавальними, культурно-виховними і спортивно-оздоровчими функціями наголос робиться на зв'язках між природним і соціальним середовищем, на наслідках антропогенного тиску; набуваються навички гармонійних стосунків природи і людини. Принциповим критерієм екотуризму є те, що він відбувається у природному середовищі, тобто це природно-орієнтований туризм. Сутність його полягає в акцентуванні уваги не тільки на виді рекреаційної діяльності, але й на характері впливу туризму на довкілля та ступені відповідальності як туристів, так і організаторів щодо збереження природного середовища [8, с. 240]. Екотуризм є особливо важливими з огляду на те, що він здатен, з одного боку, забезпечувати поступальний і сталий його розвиток з мінімізацією шкідливого наслідку, а з іншого, узгоджувати життєві потреби теперішніх і майбутніх поколінь, насамперед потребу у здоровому середовищі проживання [3, с. 20–21]. В умовах глобальної екологічної кризи цей аспект екотуризму має надзвичайно важливе значення для розвитку суспільства, його світоглядних трансформацій.

В сфері екотуризму розміщуються також практичні лінії перетину соціо-економічних і культурних інтересів та потреб міського та сільського населення. Для сільських жителів, як, до речі, і для мешканців малих міст і селищ, «зелений туризм» корисний насамперед тим, що він активно сприяє створенню робочих місць, розв'язанню проблеми зайнятості населення, дуже актуальної для України.

Дуже важливим є також культурологічний аспект цієї проблеми – облагороджування сільських зон прийняття туристів, формування цивілізованої інфраструктури сільської готельної гостинності. Практика свідчить, що 90 відсотків сучасної світової туристичної інфраструктури складає приватний сектор, значна частина якого розташована саме в сільській місцевості. «Зелений туризм» прилучає міських жителів до місць збереження і відтворення традиційних ремесел до джерел фольклорної культури, що активно сприяє патріотичній просвіті, пробудженню і вихованню історичної пам'яті, без чого є неможливим процес національного відродження.

Привабливість екологічного туризму виявляється в процесі взаємозбагачення духовного світу його учасників. Відіграючи взаємозалежні ролі в туристському спілкуванні, його учасники зміцнюють суспільну корпоративну свідомість – «чуття єдиної родини» [2, с. 31–32]. Ефективність екотуризму виявляється у контексті вироблення загальносуспільної об'єднуючої ідеї.

Дедалі більше туристів надають перевагу саме екологічному туризму, про що свідчать популярність піших екскурсійних маршрутів і збільшення відвідуваності привабливих у природному та культурному сенсах місць. Найважливіша основа екологічного туризму – якість навколишнього середовища. Розуміючи це, чимало держав вкладають значні інвестиції в галузь, щоб поліпшити умови для туристів у національних парках, заповідниках, на інших природних та історичних територіях. Екологічний

туризм розглядається як форма «альтернативного» туризму. Завдяки слабкому, «м'якому», екологічно безпечному впливу на природне середовище екологічний туризм стає найпривабливішим способом використання природних ресурсів національних екологічних систем. Водночас охорона природи, роботи з відновлення ресурсів стають економічно вигідним напрямом діяльності [6, с. 112]. Тобто, екотуризм є не лише корисним та доцільним з точки захисту довкілля, а й є економічно вигідним напрямом діяльності.

Для того, щоб екологічний туризм міг реально позитивно впливати на економіку і соціальну сферу країни, а також бути реальним пріоритетним напрямом туризму, його поняття має базуватися на таких основних аспектах: а) орієнтація туристів на пріоритетне споживання екологічних ресурсів; б) збереження наявного природного середовища; в) підтримання традицій, устрою життя місцевого населення [6, с. 109].

Головною умовою в туристичній діяльності стає творчо перетворювальна робота індивіда як туриста, так і місцевого мешканця, яка дає можливість повному сприймати світ, що сприяє утворенню морального середовища спілкування, суспільної атмосфери довіри як підґрунтя дружнього єднання, соціальної злагоди і цивілізованого консенсусу. Адже довіра – це зв'язок, позбавлений утилітарно-егоїстичного інтересу, надіндивідуальний елемент людського співжиття, який забезпечує певну рівновагу в стихійному світі повсякденних контактів та зустрічей. Довіра як цінність значно більше, ніж констатація необхідності та неминучості виваженої прагматики людського співіснування [7, с. 187]. Екологічний туризм безумовно сприяє актуалізації окреслених цінностей в житті людини та суспільства, а також гармонізації взаємодії суспільства з природою, що заслуговує на особливу увагу в контексті глобальної екологічної кризи.

Висновки. Отже, можна підсумувати, що завдання екологічного туризму у XXI столітті полягає в тому, щоб не лише по-іншому організувати туристичну діяльність, а й узагалі сформувати в людини нове сприйняття світу, спрямовувати її на гармонійне поєднання споживацького відпочинку на природі з проникненням у нове соціокультурне середовище і пізнанням його культурних та моральних цінностей, з духовним розвитком. Адже екологічний туризм має позитивний впливає не лише на природу, а й на людину, розвиваючи її світогляд, впливаючи на формування екологічної культури та свідомості не лише на індивідуальному, а й на суспільному рівні. Таким чином, екологічний туризм може розглядатись як один з впливових чинників соціокультурного розвитку.

Зважаючи на глобалізаційні процеси у сучасному світі, важливою складовою туризму є його моральний аспект, врахування не лише праксеологічної, але й аксіологічної складової. Екологічний туризм як засіб комунікації людини з навколишнім середовищем в умовах глобальної екологічної кризи набуває особливої актуальності і популярності. Людство завжди прагнуло до пізнання довкілля, проте майже завжди ця взаємодія мала споживацько-утилітарний характер з боку людини, а екотуризм володіє потенціалом для реалізації пізнавальної активності та розвитку суспільства без

шкоди для довкілля, що в сучасному глобалізованому світі має надзвичайно важливе значення.

Список використаних джерел

1. Кручек О. А. Екологічний туризм як важливий чинник сталого розвитку туристичної галузі (праксеологічний аспект) / О. А. Кручек // Наукові записки Київського університету туризму, економіки і права. Серія: філософські науки. – 2010. – Випуск 8. – С. 144–158.
2. Пазенок В. С. Філософія та праксеологія туризму / В. С. Пазенок // Наукові записки Київського університету туризму, економіки і права. Серія: філософські науки. – 2010. – Випуск 8. – С. 8–35.
3. Пазенок В. С. Філософія туризму в системі філософського знання / В. С. Пазенок // Наукові записки Київського університету туризму, економіки і права. Серія: філософські науки. – 2010. – Випуск 8. – С. 7–22.
4. Смолій В. А. Енциклопедичний словник-довідник з туризму [Текст] / В. А. Смолій, В. К. Федорченко, В. І. Цибух. – К.: Видавничий дім «Слово», 2006. – 372 с.
5. Сорокіна Г. О. Екологічний туризм: навч. посіб. / Г. О. Сорокіна; Держ. закл. «Луган. нац. ун-т імені Тараса Шевченка». – Луганськ : Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2013. – 206 с.
6. Шумлянська Н. В. Екотуризм як форма долучення до природної та культурної спадщини / Н. В. Шумлянська // Культура України. – 2014. – Вип. 47. – С. 108–115.
7. Шумлянська Н. В. Соціокультурні засади становлення екологічного туризму / Н. В. Шумлянська // Культура України. – Випуск 32. – 2011. – С. 179–188.
8. Явкін В. Г. Проблеми географії та менеджмент туризму [Текст]: Монографія / В. Г. Явкін, В. П. Руденко, О. Д. Король. – Чернівці: Рута, 2006. – 260 с.

REFERENCES

1. Kruchek O. A. Ekologichnyi turizm yak vazhlyvyi chynnyk staloho rozvytku turystychnoi haluzi (prakseologichnyi aspekt) / O. A. Kruchek // Naukovi zapysky Kyivskoho universytetu turizmu, ekonomiky i prava. Serii: filosofski nauky. – 2010. – Vypusk 8. – S. 144–158.
2. Pazenok V. S. Filosofii ta prakseologii turizmu / V. S. Pazenok // Naukovi zapysky Kyivskoho universytetu turizmu, ekonomiky i prava. Serii: filosofski nauky. – 2010. – Vypusk 8. – S. 8–35.
3. Pazenok V. S. Filosofii turizmu v systemi filosofskoho znannia / V. S. Pazenok // Naukovi zapysky Kyivskoho universytetu turizmu, ekonomiky i prava. Serii: filosofski nauky. – 2010. – Vypusk 8. – S. 7–22.
4. Smolii V. A. Entsyklopedychnyi slovnyk-dovidnyk z turizmu [Tekst] / V. A. Smolii, V. K. Fedorchenko, V. I. Tsybukh. – K.: Vydavnychiy dim «Slovo», 2006. – 372 s.
5. Sorokina H. O. Ekologichnyi turizm: navch. posib. / H. O. Sorokina; Derzh. zakl. «Luhans. nats. un-t imeni Tarasa Shevchenka». – Luhansk: Vyd-vo DZ «LNU imeni Tarasa Shevchenka», 2013. – 206 s.
6. Shumlianska N. V. Ekoturizm yak forma doluchennia do pryrodnoi ta kulturnoi spadshchyny / N. V. Shumlianska // Kultura Ukrainy. – 2014. – Vyp. 47. – S. 108–115.
7. Shumlianska N. V. Sotsiokulturni zasady stanovlennia ekologichnoho turizmu / N. V. Shumlianska // Kultura Ukrainy. – Vypusk 32. – 2011. – S. 179–188.
8. Iavkin V. H. Problemy heohrafii ta menedzhment turizmu [Tekst]: Monohrafiia / V. H. Iavkin, V. P. Rudenko, O. D. Korol. – Chernivtsi: Ruta, 2006. – 260 s.

ХАЛИМОВСКАЯ, И. В. – аспірантка кафедри філософії, Житомирський державний університет імені Івана Франко (Житомир, Україна)
E-mail: halimovska607@mail.ru

ЭКОЛОГИЧЕСКИЙ ТУРИЗМ КАК ФАКТОР РАЗВИТИЯ СОВРЕМЕННОГО ОБЩЕСТВА

В статье исследовано экотуризм как одну из форм взаимодействия общества и природы и как один из факторов его гармонизации. Акцентировано внимание не только на праксеологическом, но и на аксиологическом аспекте экологического туризма, который в контексте глобальных экологических проблем является особенно актуальным. Установлено, что указанный вид туризма способствует как экономическому, так и культурному, нравственному развитию общества, изменению ценностных ориентиров современного человека. Раскрыт потенциал экотуризма для дальнейшей коммуникации в системе «человек – природа» на основе нравственных ценностей, прежде всего ответственности, толерантности, уважения, заботы. Определены особенности дальнейшего развития экологического туризма в условиях экологического кризиса.

Ключевые слова: туризм, экологический туризм, природа, человек, общество, экологический кризис, ценности.

HALIMOVSKA, IRYNA – postgraduate Student at the Department of philosophy at Zhytomyr State University named after Ivan Franko (Zhytomyr, Ukraine)

ENVIRONMENTAL TOURISM AS A DEVELOPMENT FACTOR OF THE MODERN SOCIETY

The article studied ecotourism as one of the forms of interaction between society and nature, and as a factor in its harmonization. The attention is focused not only on the praxeological, but also on the axiological aspect of eco-tourism, which in the context of global environmental problems is especially important. It was found that this type of tourism encourages economic, cultural and moral development of the society, contributes to the change of modern people values. It also discovers the ecotourism potential for further communication in the system "man - nature" based on moral values, first and utmost responsibility, tolerance, respect, care. The article determines features of the further development of ecological tourism in the conditions of ecological crisis.

Keywords: tourism, eco-tourism, nature, people, society, the environmental crisis, values.

*Стаття надійшла до редакції 25.10.16 р.
Рекомендовано до друку 30.10.16 р.*